

فرا تحلیل رابطه‌ی سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت: بر پایه‌ی مطالعه‌ی مرور نظام‌مند

محسن نیازی^۱، احسان صنعتکار^۲، ایوب سخایی^۳

چکیده

باتوجه به چرخش فرهنگی که در سال‌های اخیر در جامعه شکل گرفته است برخی مفاهیم دارای اهمیت ویژه‌ای نسبت به گذشته شده که از جمله آن می‌توان به سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت اشاره نمود. تاکنون پژوهش‌های متعددی پیرامون روابط سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت به‌خصوص در چارچوب نظری بوردیو انجام شده است. از این رو هدف پژوهش حاضر انجام فراتحلیل مطالعات رابطه‌ی میان سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت است. برای این منظور تمامی پژوهش‌هایی که در دهه‌ی ۹۰ شمسی در فصلنامه‌های معتبر منتشر شده بود، استخراج و در ۵ سطح با روش مطالعه‌ی مرور نظام‌مند مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت بر اساس معیارهای مشخص شده، ۱۱ اثر انتخاب و در فرایند فراتحلیل استفاده شد. در مرحله‌ی آغازین، مفروضات همگنی و سوگیری انتشار بررسی و پس از انجام آزمون‌ها ناهمگنی و عدم سوگیری انتشار تأیید و سپس داده‌ها توسط نرم‌افزار CMA ارزیابی شدند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد اندازه‌ی اثر سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت ۰.۴۷۰ است که بر اساس نظام تفسیر اندازه‌ی اثر کوهن در حد متوسط قرار دارد. همچنین متغیرهای مخاطب و تحصیلات به‌عنوان متغیرهای تعدیلگر در نظر گرفته شد و معین گردید ضریب اندازه‌ی اثر در شهروندان (۰.۴۹۷) بیش از جوانان

niazim@kashanu.ac.ir

۱- استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه کاشان

۲- دانشجوی دکتری گروه بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه کاشان (نویسنده مسؤل)

e.sanatkar@chmail.ir

sakhaei84@yahoo.com

۳- دکتری گروه بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه کاشان

تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۷/۱۴

تاریخ وصول ۱۴۰۱/۴/۵

(۰.۴۱۳) و در افراد غیر محصل (۰.۵۳۵) بیش از افراد در حال تحصیل (۰.۲۷۰) است. در واقع یافته‌ها نشان می‌دهد روابط سرمایه فرهنگی با اوقات فراغت با تعدیلگری شهروندان و افراد غیر محصل می‌تواند تأثیر متفاوتی بر یکدیگر داشته باشد.

واژه‌های کلیدی

اوقات فراغت، سرمایه فرهنگی، فراتحلیل، مرور نظام‌مند.

مقدمه

انسان دارای سرمایه‌های متعددی است و بر اساس میزان سرمایه‌ای که دارد در میدان‌های مختلف نقش‌آفرینی کرده و از دیگران متمایز می‌شود. در گذشته مفهوم سرمایه، صرفاً به سرمایه مادی اطلاق می‌شد؛ اما با ایجاد مفهوم سرمایه فرهنگی توسط پی‌یر بوردیو در دهه ۱۹۶۰، این اصطلاح ابعاد جدیدی به خود گرفت و دارای مفاهیم چندبعدی شد. ایجاد اصطلاح سرمایه فرهنگی، در کنار سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی، سرمایه نمادین و غیره نشان داد مفهوم سرمایه، میدان‌های زیادی بر ظهور و بروز خود دارد و با بسیاری از دیگر مفاهیم علوم اجتماعی می‌تواند ارتباط داشته، بر آنها اثر بگذارد و از آنها اثر بپذیرد. سرمایه فرهنگی متشکل از دانش‌ها، کاربردها و قابلیت‌هایی است که به فرد کمک می‌کند تا شأنیت بالاتری را در جامعه کسب کند. بوردیو صرفاً گزاره اقتصاد را تنها علت تعیین طبقه شهروندان نمی‌دانست؛ بلکه افزون بر آن برای فهم طبقاتی و پایگاه شهروندان در جامعه به سرمایه فرهنگی تأکید می‌کرد و عیان می‌ساخت که طبقات چگونه با کاربرد چنین سرمایه‌ای خود را بازتولید می‌کنند (شامپاین، ۱۳۹۱: ۳۰). سرمایه فرهنگی به معنای کاربرد و قدرت شناخت چگونگی استفاده از کالاهای فرهنگی در هر شخص و متشکل از تمایلات پایدار فرد است که در حین اجتماعی شدن در فرد انباشته می‌شود (گرشاسبی فخر و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۵۷). بوردیو معتقد است مفهوم سرمایه فرهنگی دارای چند بعد است که مجموع آنها می‌تواند جایگاه یک فرد را در جامعه متفاوت کرده و به تبع آن، بر دیگر فعالیت‌های آن

اثرگذار باشد. به عقیده او اشکال مختلف سرمایه عامل مهمی هستند که موقعیت و امکانات کنشگران را تعریف می‌کنند (بورديو، ۱۹۸۴: ۴۷)؛ بنابراین اشکال مختلف سرمایه عامل اصلی در شناختن موقعیت و امکانات کنشگران در فضای کلی اجتماعی هستند. بورديو تأثیر سرمایه فرهنگی بر مصرف، فعالیت و سبک زندگی فرهنگی افراد را با توسل به نظریه تمایز بیان می‌کند. او معتقد است دارندگان سرمایه فرهنگی با مصرف فرهنگ و هنر متعالی، خود را از دیگران متمایز می‌نمایند (نیازی و دیگران، ۱۳۹۷: ۳).

سرمایه فرهنگی با میدان‌هایی که فرهنگ در آنها نمود پیدا می‌کند سروکار دارد، زیرا این مفهوم به معنای انباشت دارایی‌های فرهنگی فرد است به نحوی که بر شیوه زندگی او اثر گذاشته و جلوه درونی و بیرونی در فرد دارد. یکی از این میدان‌ها برای نشان دادن سرمایه فرهنگی، شیوه کنشگری فرد در اوقات فراغتش است. در واقع اوقات فراغت و شیوه انجام آن یکی از معیارهای پر اهمیت در شناخت میزان سرمایه فرهنگی فرد محسوب می‌شود؛ بنابراین الگوهای فراغتی افراد برگرفته از الگوهای انباشت سرمایه فرد است. به بیانی دیگر، سرمایه فرهنگی می‌تواند یکی از متغیرهای بسیار مهم و اثرگذار در الگوهای فراغتی شهروندان جامعه باشد که شامل سه شکل تجسم یافته، عینی و نهادی محسوب می‌شود. در جامعه امروزی فعالیت‌های فراغتی دارای چنان جایگاهی است که حتی از آن به مثابه آیین فرهنگ جامعه یاد می‌کنند و این به آن معنا است که شیوه انجام اوقات فراغت یک جامعه به میزان قابل توجهی باز نمود معیارهای جامعه است. در واقع میزان انباشت سرمایه فرهنگی افراد موجب داشتن نوع خاصی از سبک زندگی توسط افراد می‌شود آن چنان که سبک زندگی افراد، مجموعه تفکرات، تفاسیر و ادراکات وی را تشکیل می‌دهند و بر استفاده از فعالیت‌های فراغتی مؤثر است (ابراهیمی و مسلمی پطرودی، ۱۳۹۰: ۷۴). انجام اوقات فراغت از چنان اهمیتی برخوردار است که فرانسویس دوگه می‌گوید: به من بگوئید اوقات فراغت خود را چگونه می‌گذرانید تا بگویم چه کسی هستید و فرزندان خود را چگونه تربیت می‌کنید (ادریسی و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۸). بورديو یکی از مفاهیم اساسی در ارتباط با سرمایه فرهنگی را اوقات فراغت قلمداد

می‌کند. به‌زعم او شیوه‌ی انتخاب و انجام اوقات فراغت با سرمایه‌ی فرهنگی افراد ارتباط نزدیکی داشته و می‌تواند فرد را از دیگران متمایز نماید. البته عمده‌ی تحلیل بوردیو از اوقات فراغت بر سرمایه‌ی فرهنگی است و از منظر وی سرمایه‌ی فرهنگی با اهمیت‌تر است. سه منبع سرمایه‌ی فرهنگی یعنی خانواده، آموزش و فرهنگ شغلی از عواملی هستند که تأثیر آنها بر سبک زندگی و اوقات فراغت جوانان قابل مطالعه است (فاضلی، ۱۳۸۲: ۳۹). به‌طور کلی نگرش بوردیو به جامعه‌شناسی اوقات فراغت در ذیل دستگاه نظری جامعه‌شناسی فرهنگی او تبیین می‌گردد. به عقیده‌ی او فعالیت‌هایی همچون بازدید از موزه‌ها، شرکت در جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها، حضور در نهادهای آموزشی و فرهنگی و کسب مدارک مرتبط با آنها می‌تواند میزان سرمایه‌ی فرهنگی افراد مؤثر باشد؛ بنابراین از آثار بوردیو چنین استنباط می‌شود که جامعه‌شناسی اوقات فراغت او، جزئی از جامعه‌شناسی فرهنگی وی است. در بسیاری از موارد فرهنگ و فراغت یکسان به نظر می‌رسند و رابطه‌ی بین این دو مقوله رابطه‌ی بین ظرف و مظهر است. خیلی از فعالیت‌ها توأم با فعالیت فرهنگی و فعالیت فراغتی محسوب می‌شوند و اوقات فراغت از نظر جامعه‌پذیری، مرکز تعاملات و تبادلات فرهنگی به‌شمار می‌رود (ادریسی و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۹).

اکنون با توجه به اهمیت این موضوع و مطالعات گسترده در حوزه‌ی سرمایه‌ی فرهنگی، اوقات فراغت و روابط متقابل میان آنها در سال‌های اخیر که نشان‌دهنده حساسیت نظری و کاربردی آن در میان پژوهشگران و سیاست‌گذاران است، به نظر می‌رسد باید نتایج پژوهش‌های صورت‌پذیرفته به‌طور شایسته‌ای بررسی و تبیین گردد؛ بنابراین لازم است مجموع پژوهش‌های انجام‌شده در دهه ۹۰ به این دلیل که عمده‌ی تحقیقات در این بازه زمانی صورت گرفته و اینکه تحولات گسترده فرهنگی در کشور رخ داده است، بازبینی، بررسی و تحلیل شود. از میان روش‌های موجود، روش فراتحلیل قدرت بالایی برای انجام این فرایند پژوهشی را دارد. زیرا فراتحلیل قدرت ترکیب نتایج پژوهش‌ها را با یکدیگر دارد و توان کشف روابط تازه میان مفاهیم مختلف را دارد به نحوی که می‌تواند تصویر تازه و جامعی از تمامی پژوهش‌های صورت‌گرفته، نشان داده تا بتوان

تمام نتایج پژوهش‌ها را با یکدیگر سنجید تا تبیین دقیق‌تری را از روابط متقابل میان مفاهیم ارائه داد؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر فراتحلیل مطالعات روابط میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت است.

پیشینه نظری

سرمایه به ثروت انباشته شده که یکی از رکن‌های مهم در بازار است بیان می‌شود. واگت^۱ بیان می‌دارد که سرمایه، ثروتی است تولیدکننده یا مرجعی است که شخص می‌تواند برای ایجاد درآمد یا منابع دیگر به کار برد (واگت، ۱۹۹۳: ۲۹). دیوید تراسبی^۲ در بیانی دیگر سرمایه فرهنگی را نوعی دارایی تلقی می‌کند که مجسم‌کننده، ذخیره‌کننده یا تأمین‌کننده ارزش فرهنگی علاوه بر هرگونه ارزش اقتصادی است که می‌تواند داشته باشد (تراسبی، ۱۳۸۲: ۷۴). هایس^۳ اصطلاح سرمایه فرهنگی را بازنمای جمع نیروهای غیراقتصادی مانند زمینه خانوادگی، طبقه اجتماعی، سرمایه‌گذاری‌های گوناگون و تعهدات نسبت به تعلیم و تربیت، منابع مختلف و مانند آن‌ها می‌داند که بر موفقیت آکادمیک اثر می‌گذارد (حیدرخانی، ۱۳۹۵: ۱۴۸). همچنین ویلکنز و لیونز^۴ بیان می‌کنند که سرمایه فرهنگی، منش و شیوه رفتار، شرایط آموزشی و کالاهای فرهنگی است، آن‌ها معتقدند منش و شیوه رفتار از طریق عادات در درون خانواده شکل گرفته و از نسلی به نسل دیگر انتقال پیدا می‌کند (ویلکنس و لیونس، ۲۰۱۴: ۱۰۵).

بورديو از اصلی‌ترین اندیشمندان این مسئله، تأکید دارد که سرمایه فرهنگی صورت‌هایی از دانش، مهارت‌ها، آموزش و مزایایی که یک انسان واجد آن است و به او اجازه می‌دهد که یک جایگاه بالاتری در جامعه کسب کند تعریف می‌کند (روحانی، ۱۳۸۸: ۱۴). به‌زعم بورديو، سرمایه هر منبعی است که در محیط خاصی اثرگذار باشد و

1. Wagt
2. David Trebizby
3. Elaine Hayes
4. Willekens, M., & Lievens

به انسان این قابلیت را بدهد که سود خاصی را از طریق شرکت کردن در رقابت بر سر آن حاصل کند (استون، ۱۹۹۸: ۲۲۱). از این رو سرمایه‌ی فرهنگی به روش‌های فرهنگی خاصی که در فرایند آموزش‌های خانوادگی و رسمی در شهروندان ایجاد شده، تأکید دارد و نیز قابلیت شناخت افراد در استفاده از ملزومات فرهنگی را شامل می‌شود. به بیانی دیگر، استفاده‌کنندگان از سرمایه‌ی فرهنگی، به دلیل کاربردها و قابلیت‌ها در استفاده‌ی گزاره‌های فرهنگی در یک محیط و تبدیل آن به سرمایه و ارزش، به طور معمول در شکل‌بندی اجتماعی، در زمره‌ی طبقه‌ی بالای جامعه قرار می‌گیرند (عباسی و رازقی، ۱۳۹۷: ۱۱۷)، به شکلی که دومایس^۱ سرمایه‌ی فرهنگی را شامل کفایت زبانی، فرهنگی و مهارتی در فرهنگ طبقات بالاتر می‌داند (دومایس، ۲۰۰۲: ۶۰). به نظر بوردیو چهار نوع سرمایه در هر میدانی وجود دارد که مشتمل بر سرمایه‌ی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نمادین است. هرکدام از این سرمایه‌ها در میدان‌های مختلف وجود دارند و اگر شهروندان بتوانند این سرمایه‌ها را به دست آورند جایگاه بهتری نسبت به دیگران خواهند داشت. علاوه بر این، سرمایه‌ها قابلیت تبدیل و سیالیت را نیز دارند به شکلی که به دست آوردن یک سرمایه می‌تواند منجر به اخذ سرمایه‌های دیگر شود. همچنین به‌زعم بوردیو تبدیل سرمایه‌ی فرهنگی به سرمایه‌ی اقتصادی با آسان‌بیشتری امکان‌پذیر است (بوردیو، ۱۹۷۷: ۴۲). مفهوم سرمایه‌ی فرهنگی اساساً به مفاهیم میدان و منش مرتبط است. این در حالی است که این گزاره‌ها مکرراً در آثار بوردیو گسترش داده می‌شوند (کینگ، ۲۰۰۵: ۲۲۳). میدان‌ها همچون دانشگاه، سیاست، اجتماع و ... مکان‌هایی برای سرمایه‌های خاصی هستند که در آنها عواملان اجتماعی به ضرورت استعدادهای خاص خود در انواع سرمایه‌ها تأمل کرده و اقدام می‌نمایند (شویره و فونتین، ۱۳۸۵: ۱۳۹).

منش متشکل از عادت‌ها و رفتارهایی فراهم آمده در شخصیت کنشگر است که شیوه‌ی مواجهه‌ی او با موقعیت‌های گوناگون را شکل‌دهی می‌کند. به بیانی دیگر منش، ماتریکس ادراکات، ارزیابی و اعمال است و بیانگر رفتاری است که به‌نوعی در فضای اجتماعی

شکل پیدا می‌کند (بورديو، ۲۰۰۲: ۱۸). منش عادت‌ی یا عادت‌واره از نگاه بورديو، مجموعه پایدار از خلق و خوهایی است که امکان تغییر از یک موضع به موضع دیگر را دارند. وی ثابت کرده است که طبقات و گروه‌های شغلی خاص، سلیق متمایزی در موسیقی، هنر، غذا و غیره دارند. این گفته، مؤید این نظر اوست که سرمایه فرهنگی (که سلیقه تنها یکی از شاخص‌های آن است) به وسیله موقعیت اجتماعی و طبقه اجتماعی افراد شکل می‌گیرد؛ بنابراین سرمایه فرهنگی امری اکتسابی است و نیازمند زمان و امری فرایندی است و شخص آن را در مسیر زندگی خود یاد گرفته و به دست می‌آورد تا این سرمایه را صاحب شود. به شکلی دیگر، به زعم بورديو در راهبرد بازتولید طبقات سرمایه، تغییراتی ایجاد شده است. در سابق طبقات مسلط ادامه پیروزی‌شان را از طریق انتقال مستقیم سرمایه اقتصادی به فرزندان‌شان، به استناد قوانین ارث شکل می‌داند، اما در موقعیت جدید و در دوره مدرن تسلط و ادامه موقعیت طبقاتی صرفاً به شکل سرمایه اقتصادی امکان‌پذیر نیست، بلکه سرمایه فرهنگی نیز باید در این مسیر وارد شود. بورديو سرمایه فرهنگی را در سه شکل سرمایه فرهنگی تجسم یافته^۱، سرمایه فرهنگی عینیت یافته^۲ و سرمایه فرهنگی نهادینه شده^۳ قلمداد می‌کرد.

از طرفی واژه فراغت در فارسی به معنی آسودگی و آسایش از کار و شغل است و فرد در این اوقات می‌خواهد به اشتغالی بپردازد که با کمال میل به آن علاقه نشان می‌دهد، خواه به منظور استراحت، خواه برای ایجاد تنوع. در پدیده اوقات فراغت، انگیزه، انتخاب و رضایت جایگاه ویژه‌ای دارد. از این رو عیان‌ترین شاخص اوقات فراغت شامل این می‌شود که فرد با رضایت درونی و با دغدغه شخصی خود، از بین طیف وسیعی از رویدادها و فعالیت‌ها به انتخاب خودش یکی را برگزیند (دامرودی، ۱۳۸۹: ۲۳). جرج لاندبرگ^۴ پیرامون واژه اوقات فراغت بیان می‌دارد: وقت فراغت جایگاه مقابل اوقات مصروف آن بخش اقداماتی است که به شکل کلی وسیله‌هایی برای رسیدن به هدف‌های دیگر هستند، نه هدف‌های خودبه‌خودی (عباس‌زاده و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۳۹). از نظر

1. Incarnate cultural capital
2. Cultural Capital Objective
3. Institutionalized cultural capital
4. George Landborg

دومازدیه اوقات فراغت متشکل از مشغولیت‌هایی است که شخص با رضایت کامل به آن می‌پردازد. دومازدیه فراغت را چند بخش کرده است که متشکل از فراغت‌های هنری، عملی، جسمانی و فکری است (مقصودی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۷۷). نورشتاین و بلن^۱ فراغت را گزاره‌ای جدا بررسی نموده و پیرامون تبدیل نقش و کاربرد به فراغت در جامعه جدید بحث داشته است. بلن از متقدمین اندیشه پیرامون مفهوم فراغت است و در اواخر قرن نوزدهم با تأکید به نظریه طبقه مرفه به سوی یک جامعه فراغتی جامعه‌شناسی فراوانی را بنیان نهاد و به اوقات فراغت از جنبه علمی و انتقاد تأکید کرد (نجفی، ۱۳۹۱: ۴۶). برخی از نویسندگان فراغت را به پاداش کار یا به عاملی برای رهایی فرد از کشمکش‌ها تعبیر کرده‌اند و اینکه فراغت منجر می‌شود ذهن شخص کمتر بر نابرابری‌های جامعه تمرکز کند (گرین و دیگران، ۱۹۹۰: ۴۲). افزون بر این موارد، از نظر بعضی، اوقات فراغت مکانیسم تمایز اجتماعی است، اشخاص با انتخاب الگوهای مورد نظر گذران اوقات فراغت، هویت فردی و اجتماعی خویش را بازنمایی می‌کنند. بازنمایی هویت در فعالیت‌های فراغتی وسیع‌تر از بنیان‌های طبقاتی - اقتصادی است (ربانی و شیری، ۱۳۸۸: ۱۵۷).

آنچه که پیرامون پدیده اوقات فراغت مورد اهمیت است، تفاوت میزان و نوع آن در بین اشخاص بوده است. به نظر بوردیو گزینش شکل اوقات فراغت با سرمایه‌های فرهنگی فرد دارای رابطه متقابل است. به بیانی دیگر بین اوقات فراغت و سرمایه فرهنگی رابطه متقابل وجود دارد. از این رو، شیوه تغییر فرهنگ بومی یا سرمایه‌های فرهنگی و نمود تصویر نوین سرمایه‌های فرهنگی در فعالیت‌هایی مانند اوقات فراغت ایجاد شده است (منادی، ۱۳۸۶: ۶۲). به عقیده وین^۲ پیرامون اوقات فراغت در هیچ کتابی به اندازه تمایز گفتگو نشده است. بوردیو اظهار می‌دارد که تمایزات اجتماعی قابلیت دارند در طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اجتماعی به تصویر کشیده شوند که این اعمال به طور سنتی با تفریحاتی، همچون ورزش، چگونگی گذران تعطیلات، موسیقی، مطالعه، ورزش، به سینما رفتن و دیگر اعمال انتخابی مرتبط هستند (وین، ۱۹۹۸: ۱۹) بوردیو نظر تازه‌ای را پیرامون سبک زندگی و اوقات فراغت ایجاد نمود. وی به عرصه و میدان تأکید

1. Norstein verbenne
2. Wynne

داشت. منطبق با هر میدان، سرمایه‌هایی ایجاد می‌شود، که سبک زندگی متعددی را به صورت عادت‌واره شکل می‌دهد (خواجه‌نوری و مقدس، ۱۳۸۷: ۱۴۱).

بر پایه نظر بوردیو، گذران اوقات فراغت قابلیت بیان سبک زندگی و ذائقه‌های خاص باشد که به متمایز شدن اشخاص از دیگری منجر شود. به شکلی دیگر، یکی از قابلیت‌های اصلی اوقات فراغت، تمایزبخشی است. به زعم او گزینش نوع اوقات فراغت جلوه‌ای اجتماعی است. بوردیو با توجه بر طبقات و سبک زندگی بیان نوینی را در زمینه اوقات فراغت و سبک زندگی شکل داد. بر پایه اندیشه او، سبک زندگی می‌تواند به بهترین وجه خود را در مجموعه گسترده‌ای از فعالیت‌های اجتماعی همچون فعالیت‌هایی که به اوقات فراغت مرتبط است نشان دهد؛ زیرا بر این مورد توجه دارد که سلیقه‌ها و فعالیت ممکن است که طی تجربیات بعدی متفاوت شود، با این حال دلیل می‌آورد که چنین گزینه‌ای به شکل تغییرناپذیری بر اساس منطق ساختاری عمل می‌کند (هیوود و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۱۹). سبک زندگی، پویایی مصرف و انتخاب‌های مربوط به اوقات فراغت جایگاه شخص را در یک موضوع مشخص می‌کند و بدین شکل نظر او را درباره خود و افراد دیگر ایجاد می‌کند. به عقیده او، گزینه‌های انتخابی اوقات فراغت زندگی نشان‌دهنده چارچوب‌های کلی سبک زندگی است (تیپا، ۱۳۸۸: ۹۹). به بیانی دیگر، بوردیو همان گونه که شربتیان و اسکندری (۱۳۹۴) و شربتیان و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش‌هایشان تأکید داشته‌اند نوع انتخاب اوقات فراغت با سرمایه فرهنگی رابطه دارد.

روش‌شناسی

در برخی از پژوهش‌ها، داده‌های اصلی، داده‌های سایر پژوهش‌ها است که به منظور ترکیب و تجمیع یافته‌های پژوهش‌ها در یک موضوع مورد بررسی قرار گرفته تا آن موضوع دقیق‌تر و جامع‌تر تبیین شده و زوایای تازه‌ای از آن کشف شود. تاکنون روش‌های متعددی برای این منظور توسط پژوهشگران استفاده شده است که در پژوهش حاضر و با توجه به نوع موضوع از روش‌های مرور نظام‌مند و فرا تحلیل استفاده شده است. مرور نظام‌مند به معنای اقدام هماهنگ برای شناسایی سیستماتیک همه پژوهش‌ها

و استنباط یافته‌های تازه از نتایج تحقیقات گذشته و بررسی داده‌های پژوهش‌ها با کیفیت مطلوب و در برخی موارد تجزیه و تحلیل کمی آن‌ها با روشی استاندارد و نظام‌مند که برای پاسخ دادن به سؤالی مرتبط انجام می‌شود. در واقع مرور نظام‌مند چهار مرحله اصلی دارد که عبارت است از: ۱) تصمیم‌گیری در زمینه نوع متونی که قرار است مرور شود (۲) مطالعه و درک آنچه نویسندگان در آثارشان آورده‌اند (۳) ارزیابی ایده‌ها، روش‌ها و نتایج هر کدام از آن‌ها (۴) جمع‌بندی محتوای متون یا اسناد مرور شده (ربانی خوراسگانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۵ به نقل از گلاس، ۱۹۸۱).

فراتحلیل روشی آماری است که واحد تجزیه و تحلیل در آن، مطالعه است و آزمودنی نیست (نیازی و شعاع، ۱۳۹۵: ۶۹). در واقع با بهره‌گیری از روش فراتحلیل می‌توان نتایج چندین پژوهش را ورای نتایج انفرادی هر یک از پژوهش‌ها، مشاهده و ترکیب کرد تا مناسبات تازه‌ای از روابط مفاهیم مربوطه استخراج و تبیین کرد. در فراتحلیل داده‌های پژوهش، نتایج حاصل از پژوهش‌های مربوطه است و سعی می‌شود نتایج پژوهش‌های مربوط با یکدیگر مقایسه و در نهایت ترکیب شود. فراتحلیل، شیوه‌ای قوی برای ترکیب هدفمند نتایج مطالعات متعدد، جهت رسیدن به یک برآورد بهتر پیرامون پژوهش است و می‌تواند با وحدت بخشیدن به تحقیقاتی که بعضاً ممکن است نتایج متناقضی نیز داشته باشند، یک نتیجه‌گیری کلی حاصل کرده و به تناقضات خاتمه دهد (هانتر، ۲۰۰۴: ۶۵). فراتحلیل، تحلیل تحلیل‌ها است... تحلیل آماری، مجموعه بزرگی از نتایج اطلاعات منفرد با هدف یکی کردن و ادغام یافته‌ها است (کولیک و کولیک، ۱۹۸۸: ۶۲).

پژوهش حاضر از نظر هدف جزء پژوهش‌های کاربردی محسوب شده و به این منظور از روش‌های مطالعه مرور نظام‌مند و فراتحلیل و با توجه به ماهیت داده‌ها و اهداف پژوهش استفاده کرده است. برای انجام این پژوهش، در مرحله نخست برای بررسی رابطه میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت، پایگاه‌های علمی: جهاد دانشگاهی، پرتال جامع علوم انسانی و پایگاه اطلاعات نشریات کشور که در دهه ۹۰ با دو موضوع سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت منتشر شده بود، مورد بررسی قرار گرفت که با موضوع

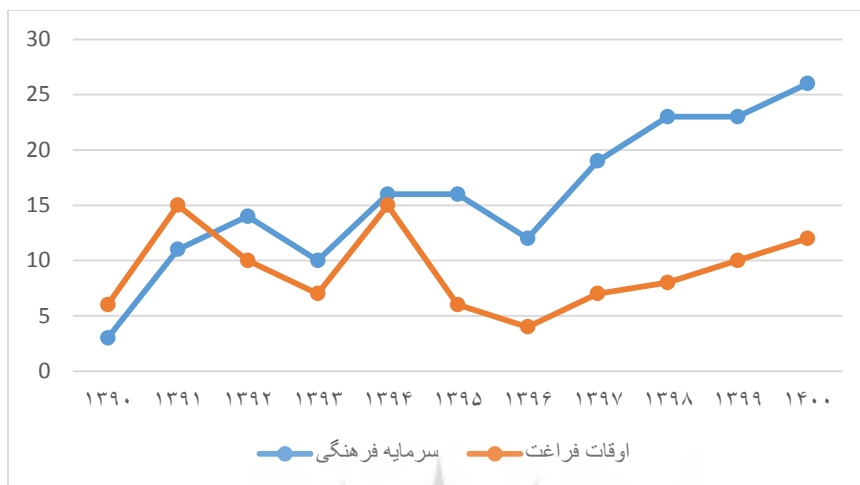
سرمایه فرهنگی ۱۲۳ مقاله و با موضوع اوقات فراغت ۷۹ مقاله منتشر شده بود و سپس هر کدام از مقالات، مرور و معیارهای مورد نظر از آن مقاله استخراج گردید. در مرحله بعدی و برای انجام فراتحلیل مقالاتی که رابطه میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت را مورد مطالعه قرار داده بودند انتخاب شد که در مجموع ۱۸ مقاله مشخص شد. در مرحله بعد صرفاً آن بخش از پژوهش‌هایی که به صورت کمی و با روش پیمایش انجام شده بود انتخاب و سپس در مرحله سوم این پژوهش‌ها با استفاده از معیارهایی همچون: سال پژوهش، حجم نمونه، روش نمونه‌گیری، روش آماری، جامعه آماری و سطح معناداری ارزیابی شده و در نهایت بر اساس ملاک‌های ۶ گانه مذکور، ۱۱ مقاله جهت بررسی و انجام عملیات فراتحلیل انتخاب گردید. سپس هر یک از مطالعات کدبندی و در نرم‌افزار CMA وارد شدند. روش اصلی فراتحلیل مبتنی بر ترکیب نتایج است که معمولاً پس از تبدیل آماره‌ها به شاخص (۲) و برآورد اندازه اثر مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین برای تحلیل استنباطی داده‌ها ابتدا به بررسی نتایج حاصل از پژوهش‌های منتخب پرداخته و سپس برای تعیین وضعیت سوگیری انتشار، از نمودار قیفی، روش رگرسیونی خطی اگر و روش همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار کمک گرفته و با آزمون Q به بررسی ناهمگونی مطالعات پرداخته شده است. در جدول زیر خلاصه‌ای از ۱۱ مقاله منتخب بر اساس معیارهای مذکور نمایش داده شده است.

یافته‌های پژوهش

الف) مطالعه مرور نظام‌مند

در قسمت مطالعه مرور نظام‌مند، مقالات منتشر شده‌ای که از پایگاه‌های علمی کشور استخراج گردیده است مبنای پژوهش حاضر خواهد بود. بر این اساس در این مرحله، داده‌های این مقالات در ۵ عنوان: الف) میزان انتشار در دهه ۹۰ ب) جامعه آماری ج) محل پژوهش و محل اشتغال پژوهشگر د) روش پژوهش ه) متغیرهای مورد بررسی با دو موضوع سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۱) میزان انتشار پژوهش‌ها



نمودار ۱: میزان انتشار پژوهش‌ها در دو محور سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت در دهه ۹۰

نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد در دهه ۹۰ به خصوص نیمه دوم آن، توجه پژوهشگران به شکل قابل ملاحظه‌ای بیشتر به موضوع سرمایه فرهنگی بوده است تا موضوع اوقات فراغت. در مجموع در دهه ۹۰، ۱۲۳ مقاله با موضوع سرمایه فرهنگی و ۷۹ مقاله با موضوع اوقات فراغت کار شده است.

۲) جامعه مخاطب پژوهش‌ها

جدول ۱: جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری	سرمایه فرهنگی	اوقات فراغت
شهروندان	۴۰.۱۶	۲۹.۴۸
دانشجویان	۱۱.۴۷	۱۱.۵۳
زنان	۷.۳۷	۱۱.۵۳
جوانان	۹.۰۱	۶.۴۱
دانش‌آموزان	۶.۵۵	۸.۹۷
معلمان	۴.۰۹	۵.۱۲
سالمندان	۲.۴۳	۸.۹۷
سایر گروه‌ها	۱۸.۹۲	۱۷.۹۹

جدول شماره ۱ نشان می‌دهد در هر دو موضوع سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت، بیشترین میزان پژوهش انجام شده با جامعه هدف شهروندان و سپس دانشجویان بوده است. این در حالی است که پژوهشگران در سرمایه فرهنگی، جوانان را و در اوقات فراغت زنان را در اولویت سوم خود قرار داده‌اند. همچنین جدول فوق نشان می‌دهد در پژوهش‌های اوقات فراغت، سالمندان جایگاه ویژه‌ای دارند.

۳) محل پژوهش و محل اشتغال پژوهشگر در مقالات منتشر شده

جدول ۲: محل پژوهش پژوهشگر

اوقات فراغت		سرمایه فرهنگی		استان
محل اشتغال نویسنده مسئول	محل پژوهش	محل اشتغال نویسنده مسئول	محل پژوهش	
۳۷.۱۷	۲۵.۶۴	۲۱.۳۱	۲۱.۳۱	تهران
۱۵.۳۸	۱۱.۵۳	۱۲.۲۹	۹.۸۳	اصفهان
۲.۵۶	۲.۵۶	۷.۳۷	۶.۵۵	مازندران
۶.۴۱	۵.۱۲	۴.۹۱	۷.۳۷	فارس
۳.۸۴	۳.۸۴	۸.۱۹	۹.۰۱	آذربایجان شرقی
۷.۶۹	۱۴.۱۰	۳.۲۷	۲.۴۵	خراسان رضوی
۲۶.۹۲	۲۵.۶۴	۱۲.۲۹	۳۲.۷۸	سایر استان‌ها

جدول شماره ۲ نشان می‌دهد در هر دو موضوع دانشگاه‌های استان تهران و سپس اصفهان هم از حیث محل پژوهش و هم محل اشتغال نویسنده مسئول در رتبه برتر در کشور قرار دارند. همچنین این جدول نشانگر این است که استان‌های مازندران، فارس و آذربایجان شرقی بیشتر به موضوع سرمایه فرهنگی و استان‌های تهران، اصفهان و خراسان رضوی به موضوع اوقات فراغت توجه بیشتری داشته‌اند.

۴) روش پژوهش‌های منتشر شده

جدول ۳: روش پژوهش

اوقات فراغت	سرمایه فرهنگی	نوع روش
۶۵.۳۸	۸۹.۳۴	پیمایش
۱۱.۵۳	۱۰.۶۵	اسنادی
۲۳.۰۷	---	کیفی

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد روش پیمایش، روش غالب پژوهش‌های منتشر شده در سراسر کشور است. با این حال این جدول بیانگر آن است در دهه ۹۰ در موضوع سرمایه فرهنگی تحقیقی با روش کیفی صورت پذیرفته است و در موضوع اوقات فراغت روش کیفی بر روش اسنادی از منظر پژوهشگران ترجیح داده شده است.

۵) متغیرهای بررسی شده در پژوهش‌های منتشر شده

جدول ۴: متغیرهای بررسی شده در پژوهش‌های منتشر شده

اوقات فراغت	سرمایه فرهنگی	جامعه آماری
۶۴۱	۳۲۷	سبک زندگی
۱۰۲۵	۴۹۱	مدیریت بدن و فعالیت‌های بدنی
۱۵۳۸	۵۷۳	اینترنت و فضای مجازی
۳۸۴	۸۱۹	خشونت و جرم
۶۴۱	۶۵۰	سرمایه اجتماعی
۱۱۵۳	۴۸۷	نحوه گذران و تجربه زیسته
۴۶۱۸	۶۶۵۳	سایر متغیرها

جدول شماره ۴ نشان می‌دهد مهم‌ترین متغیر بررسی شده در موضوع سرمایه فرهنگی، خشونت و جرم بوده است و این در حالی است که در موضوع اوقات فراغت، اینترنت و فضای مجازی اهمیت فراوان‌تری داشته است.

ب) فراتحلیل

در قسمت فراتحلیل از ۱۸ مقاله‌ای که در دهه ۹۰ منتشر شده بود، ۱۱ مقاله به‌عنوان مقالات نهایی جهت انجام فراتحلیل تعیین شد. بر این اساس در این مرحله، مفروضات همگنی، سوگیری انتشار با روش‌های نمودار کیفی، رگرسیون خطی اگر و همبستگی بگ و مزومدار، تعیین متغیرهای تعدیلگر و در نهایت ضریب اندازه اثر نهایی مشخص خواهد شد.

جدول ۵: مشخصات پژوهش‌های منتخب

ردیف	عنوان	نوع پژوهش	نام پژوهشگر	سال	مکان	حجم نمونه	جامعه آماری	نوع نمونه‌گیری	ضریب همبستگی
۱	عوامل مؤثر بر سرمایه فرهنگی شهر کاشان	مقاله	گنجی، صنعتکار	۱۴۰۰	کاشان	۳۷۳	شهروندان ۱۸-۶۴ ساله	سهمیه‌ای	۰.۳۲۸
۲	زندگی در چارک چهارم: مطالعه سبک زندگی محلات محروم کرمانشاه	مقاله	کریمی، واعظزاده	۱۳۹۹	کرمانشاه	۸۰۰	شهروندان محلات محروم	تصادفی	۰.۴۰۷
۳	مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر سبک زندگی و سایر عوامل اجتماعی بر سرمایه فرهنگی	مقاله	شربتیان، اسکندری، طوفانی	۱۳۹۴	ارومیه	۳۸۳	جوانان	خوشه‌ای طبقاتی	۰.۵۳۳
۴	بررسی رابطه سرمایه فرهنگی و گذران اوقات فراغت در بین اعضای انجمن ادبی و هنری تبریز	پایان‌نامه	همتی	۱۳۹۴	تبریز	۲۲۲	اعضای انجمن ادبی و هنری تبریز	تصادفی	۰.۴۳۹
۵	تحلیل جامعه‌شناختی شاخص‌های سرمایه فرهنگی و عوامل مؤثر بر آن	مقاله	شربتیان، اسکندری	۱۳۹۴	قائن	۳۲۲	دانشجویان دختر دانشگاه پیام‌نور و آزاد اسلامی	خوشه‌ای طبقاتی	۰.۲۶۱

۰.۶۴۷	خوشه‌ای - سه‌میه‌ای	جوانان ۱۸-۳۰ ساله	۳۸۴	اصفهان	۱۳۹۳	کریمی	پایان‌نامه	عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر اوقات فراغت در بین جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر اصفهان (مطالعه موردی: منطقه ۱)	۶
۰.۲۶۶	طبقه‌ای	زنان متأهل شاغل	۲۰۱	نورآباد ممسنی	۱۳۹۳	عنایت، نره‌ای	مقاله	بررسی عوامل اجتماعی اقتصادی مرتبط با میزان نحوه گذران اوقات فراغت زنان	۷
۰.۳۳۰	تصادفی	دانش - آموزان دختر و پسر متوسطه	۳۷۶	نقده	۱۳۹۲	عباس‌زاده، مبارک بخشایش، معروف - پور	مقاله	بررسی رابطه سرمایه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی با نحوه گذراندن اوقات فراغت	۸
۰.۷۳۴	خوشه‌ای چندمرحله - ای	شهروندان ۱۵-۶۴ ساله	۴۴۶	گیلان‌غرب	۱۳۹۱	نجفی	پایان‌نامه	بررسی رابطه سرمایه فرهنگی با اوقات فراغت (مطالعه موردی: شهرستان گیلان‌غرب)	۹
۰.۲۷۱	طبقه‌ای	دانشجویان دانشگاه تهران	۴۰۰	تهران	۱۳۹۱	ادریسی، رحمانی خلیلی، حسینی امین	مقاله	سرمایه فرهنگی و ذائقه فراغتی دانشجویان با رویکرد نظری بورديو	۱۰
۰.۷۳۹	خوشه‌ای چندمرحله - ای	زنان ۶۴- ۱۵ ساله	۳۷۸	جویبار	۱۳۹۰	ابراهیمی، مسلمی پطرودی	مقاله	اوقات فراغت، سرمایه فرهنگی زنان	۱۱

جدول ۶: نتایج رابطه سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت

p-value	z-value	حد بالا	حد پایین	اندازه اثر	نام پژوهشگر و سال پژوهش
۰.۰۰۰	6.551	0.415	0.234	۰.۳۲۸	گنجی، صنعتکار (۱۴۰۰)
۰.۰۰۰	12.196	0.463	0.347	۰.۴۰۷	کریمی، واعظزاده (۱۳۹۹)
۰.۰۰۰	11.585	0.601	0.457	۰.۵۳۳	شریتیان، اسکندری، طوافی (۱۳۹۴)
۰.۰۰۰	6.970	0.539	0.326	۰.۴۳۹	همتی (۱۳۹۴)
۰.۰۰۰	4.772	0.360	0.156	۰.۲۶۱	شریتیان، اسکندری (۱۳۹۴)
۰.۰۰۰	15.032	0.701	0.584	۰.۶۴۷	کریمی (۱۳۹۳)
۰.۰۰۰	3.835	0.390	0.132	۰.۲۶۶	عنایت، نره‌ای (۱۳۹۳)
۰.۰۰۰	6.621	0.417	0.236	۰.۳۳۰	عباس‌زاده، مبارک بخشایش، معروف‌پور (۱۳۹۲)
۰.۰۰۰	19.728	0.774	0.688	۰.۷۳۴	نجفی (۱۳۹۱)
۰.۰۰۰	4.393	0.308	0.121	۰.۲۷۱	ادریسی، رحمانی خلیلی، حسینی امین (۱۳۹۱)
۰.۰۰۰	18.363	0.781	0.689	۰.۷۳۹	ابراهیمی، مسلمی پطروودی (۱۳۹۰)
۰.۰۰۰	34.017	0.501	0.455	۰.۴۷۹	اثر ترکیبی ثابت
۰.۰۰۰	6.334	0.583	0.338	۰.۴۷۰	اثر ترکیبی تصادفی

جدول شماره ۶ نشان‌دهنده رابطه میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت با فاصله اطمینان ۹۵ درصد در تمامی پژوهش‌های منتخب است. در واقع اندازه اثر بیانگر میزان یا درجه حضور پدیده‌ها در جامعه و برابر با نسبت سطح معناداری با شاخصی از حجم نمونه است. بر اساس جدول زیر اندازه اثر این پژوهش‌ها از ۰.۲۶ تا ۰.۷۳ است که بیشترین اندازه اثر مربوط به پژوهش‌های نجفی (۱۳۹۱) و ابراهیمی و مسلمی پطروودی (۱۳۹۰) و کمترین اندازه اثر مربوط به پژوهش‌های شریتیان و اسکندری (۱۳۹۴) و عنایت و نره‌ای (۱۳۹۳) بوده است. این گزاره نشان می‌دهد حداقل و حداکثر رابطه میان دو متغیر سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت در پژوهش‌های صورت گرفته در دهه ۹۰ است. همچنین اندازه اثر کل ثابت و ترکیبی نیز میزان ۰.۴۷ را نشان می‌دهد.

بررسی مفروضه‌ی همگنی پژوهش‌های انجام شده

در فرایند انجام پژوهش فراتحلیل یکی از مراحل مهم، تعیین همگنی پژوهش است که از طریق آزمون Q بررسی و مشخص می‌گردد. یافته‌های حاصل از این آزمون در جدول شماره ۷ نشان داده شده است. بر اساس این آزمون در حالت ناهمگنی معنادار، مدل تصادفی انتخاب و فرض می‌گردد که روابط میان متغیر مستقل و وابسته تحت تأثیر متغیر تعدیلگر است. نتایج به دست آمده از جدول شماره ۷ نشان می‌دهد فرض صفر مبنی بر همگن بودن پژوهش‌ها با سطح اطمینان ۹۹٪ رد شده و فرض ناهمگونی میان پژوهش‌ها تأیید می‌گردد. در واقع معنادار بودن آزمون Q بیانگر وجود ناهمگنی در پژوهش‌ها است. همچنین شاخص I که بیانگر میزان ناهمگنی است نشان می‌دهد که حدود ۹۶ درصد از تغییرات کل مطالعات به ناهمگنی آن‌ها مربوط است و در نتیجه باید از الگوی آثار تصادفی برای ترکیب یافته‌ها استفاده کرد. بر اساس این آزمون رابطه میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت از نظر معیارهای مطالعات متفاوت است و در این حالت باید از متغیرهای تعدیلگر برای تعیین واریانس و محل این تفاوت‌ها استفاده نمود.

جدول ۷: نتایج حاصل از آزمون Q

مقدار آزمون (Q)	درجه آزادی (Df)	سطح معناداری (p-value)	I-squared
۲۷۰.۳۰۲	۱۰	۰.۰۰۰	۹۶.۳۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

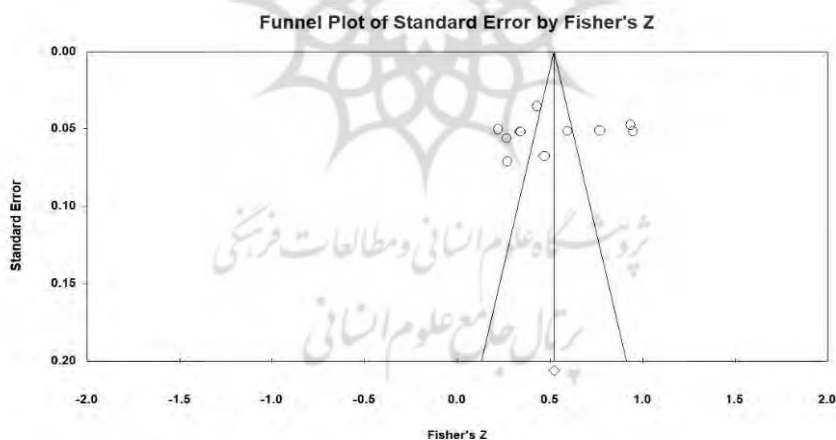
بررسی مفروضه سوگیری انتشار

مرحله بعدی در فرایند انجام فراتحلیل، بررسی سوگیری انتشار است که ناشی از انتشار پژوهش‌های چاپ شده یا نشده و یا سایر خطاها است. در واقع یکی از اشکالات رایج در این فرایند که موجب خدشه به اعتبار نتایج کار فراتحلیل است، دسترسی نداشتن پژوهشگر به تمامی پژوهش‌هایی است که در فاصله زمانی خاص در موضوع بررسی شده انجام شده است. به بیانی دیگر در آزمون‌های سوگیری انتشار به دنبال این هستیم که پژوهشگر تمامی مطالعات را در این زمینه بررسی کرده است یا خیر و در

صورتی که گزاره سوگیری انتشار تأیید شود، نتایج حاصل از پژوهش فرا تحلیل مخدوش شده و اعتبار آن از بین می‌رود. در این مطالعه برای بررسی مفروضه سوگیری انتشار از روش‌های نمودار کیفی، رگرسیون خطی اگر و همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار استفاده شده است.

الف) نمودار کیفی

نمودار فائل یا کیفی به‌عنوان یک نمودار پراکندگی، معمول‌ترین روش به جهت وضعیت‌سنجی سوگیری انتشار پژوهش فرا تحلیل است که در آن اثر مداخله برآورده شده از هر پژوهش در مقابل اندازه نمونه آن پژوهش ترسیم می‌گردد. برای اطمینان از عدم سوگیری پراکنش‌های نمودار باید در زیر قیف و در بالای نمودار متمرکز شوند. در واقع پژوهش‌هایی که دارای خطای استاندارد پایینی هستند در بالا و پژوهش‌هایی که خطای استاندارد بیشتری دارند در پایین نمودار جمع می‌شوند که به معنای آن است که دارای سوگیری انتشار است.



نمودار ۲: نمودار کیفی مبتنی بر سوگیری انتشار

نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد پژوهش‌های منتخب و بررسی شده در بالای نمودار متمرکز شده‌اند و در نتیجه سوگیری انتشار وجود ندارد. با این حال بر اساس نمودار کیفی، پراکنش‌ها چندان در زیر قیف تمرکز نداشته و برخی از آن‌ها در بیرون از قیف

قرار دارند. به همین دلیل در ادامه برای بررسی دقیق‌تر وضعیت سوگیری انتشار از آزمون‌های رگرسیون خطی اگر و همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار استفاده می‌شود.

ب) رگرسیون خطی اگر

جدول ۸: نتایج حاصل از بررسی روش رگرسیون خطی اگر

سطح معناداری		t-value	خطای استاندارد (SE)	برش (B)
یک دامنه	دو دامنه			
0.762	0.381	0.311	۹.۲۹۴	-۲.۸۹۷

جدول شماره ۸ نشان می‌دهد برش برابر با -۲.۸۹۷ و فاصله اطمینان برابر با ۰.۳۱۱ است. همچنین سطح معناداری یک دامنه ۰.۳۸۱ و دو دامنه ۰.۷۶۲ است، بنابراین متقارن بودن نمودار کیفی و عدم سوگیری انتشار تأیید می‌گردد.

ج) همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار

جدول ۹: نتایج حاصل از بررسی روش همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار

سطح معناداری		z-value	مقدار ضریب کندال (Tau)
یک دامنه	دو دامنه		
0.350	0.175	0.934	-0.218

جدول شماره ۹ نشان می‌دهد میزان مقدار ضریب تائوکندال برابر با ۰.۲۱۸- بوده که بر اساس سطح معناداری یک دامنه ۰.۱۷۵ و دو دامنه ۰.۳۵۰ بیانگر عدم وجود رابطه است، بنابراین متقارن بودن نمودار کیفی و عدم سوگیری در انتشار تأیید می‌گردد.

محاسبه اندازه اثر

در این مرحله و پس از انجام بررسی‌ها و آزمون‌های لازم در فرایند فراتحلیل، حاصل شد که در مطالعه حاضر باید از الگوی اثر تصادفی برای ترکیب نتایج به‌منظور گزارش اندازه اثر استفاده نمود. بر این اساس، در جدول زیر گزارش اندازه اثر مطالعات صورت گرفته در مدل تصادفی نشان داده می‌شود.

جدول ۱۰: نتایج حاصل از اندازه اثر مطالعات

پرسش	تعداد مطالعات	اندازه اثر	حد پایین	حد بالا	z-value	p-value
رابطه میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت	۱۱	۰.۴۷۰	۰.۳۳۸	۰.۵۸۳	۶.۳۳۴	۰.۰۰۰۰

جدول شماره ۱۳ نشان می‌دهد میانگین اندازه اثر (اثرات ترکیبی تصادفی) رابطه میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت در پژوهش حاضر برابر با ۰.۴۷۰ است و این میزان بر اساس نظام تفسیر اندازه اثر کوهن در محدوده اطمینان در سطح متوسط قرار دارد؛ بنابراین تأثیر متقابل سرمایه فرهنگی بر اوقات فراغت در سطح متوسط مورد تأیید قرار گرفت.

متغیرهای تعدیلگر

باتوجه به نتایج آزمون Q مبنی بر ناهمگونی مطالعات انتخاب شده و فرض مؤثر بودن متغیر تعدیل‌کننده، در این مرحله از فرایند انجام فراتحلیل در پژوهش حاضر سعی شد برای تبیین این ناهمگنی از متغیر تعدیلگر استفاده شود تا از این طریق بتوان واریانس میان پژوهش‌ها را معین نمود. از این رو از سه متغیر جنسیت، گروه‌های سنی و تحصیلات استفاده شده است.

جدول ۱۱: نتایج اندازه‌های اثر ترکیبی به تفکیک مخاطب پژوهش

متغیر	اندازه اثر ترکیبی	z-value	p-value
مردان	۰.۴۷۳	۵.۹۹۴	۰.۰۰۰۰
زنان	۰.۴۶۰	۲.۰۶۴	۰.۰۳۹
کل	۰.۴۷۱	۶.۳۴۰	۰.۰۰۰۰
جوانان	۰.۴۱۶	۱۹.۰۶۲	۰.۰۰۰۰
میان‌سالان	۰.۵۲۴	۲۸.۵۳۱	۰.۰۰۰۰
کل	۰.۴۹۷	۳۴.۰۱۸	۰.۰۰۰۰
دانشگاهی	۰.۲۷۰	۷.۵۴۵	۰.۰۰۰۰
غیردانشگاهی	۰.۵۳۵	۶.۵۳۶	۰.۰۰۰۰
کل	۰.۳۱۰	۹.۴۳۵	۰.۰۰۰۰

جدول شماره ۱۱ نشان می‌دهد اندازه اثر ترکیبی بر حسب جنسیت به دو دسته مردان و زنان تفکیک شده است. نتایج این جدول بیانگر آن است که اندازه اثر در متغیر جنسیت در گروه مردان برابر با ۰.۴۷۳، و در گروه زنان برابر با ۰.۴۶۰ است. اندازه اثر ترکیبی در هر دو گروه مردان و زنان معنادار است. همچنین اندازه اثر به طور کلی برابر با ۰.۴۷۱ است. در واقع داده‌ها نشان می‌دهد سرمایه فرهنگی در مردان اثر بیشتری در اوقات فراغت آنان دارد. اندازه اثر ترکیبی بر حسب گروه‌های سنی به دو دسته جوانان و میان‌سالان تفکیک شده است. بر این اساس اندازه اثر در گروه جوانان برابر با ۰.۴۱۶ و در گروه میان‌سال برابر با ۰.۵۲۴ است. همچنین اندازه اثر به طور کلی برابر با ۰.۴۹۷ است. در واقع داده‌ها نشان می‌دهد سرمایه فرهنگی در میانسال‌ها اثر بیشتری در اوقات فراغت آنان دارد. اندازه اثر ترکیبی بر حسب تحصیلات به دو دسته دانشگاهی و غیردانشگاهی تفکیک شده است. بر این اساس اندازه اثر در گروه دانشگاهی برابر با ۰.۲۷۰ و در گروه غیردانشگاهی برابر با ۰.۵۳۵ است. همچنین اندازه اثر به طور کلی برابر با ۰.۳۱۰ است. در واقع داده‌ها نشان می‌دهد سرمایه فرهنگی در غیردانشگاهی اثر بیشتری در اوقات فراغت آنان دارد.

نتیجه‌گیری

در دنیای جدید، مفهوم سرمایه در بعد اقتصادی منحصر نشده و ابعاد جدیدی به خود گرفته است که یکی از مهم‌ترین آنان سرمایه فرهنگی است. امروزه سرمایه فرهنگی یکی از مفاهیم کلیدی در تبیین جایگاه شهروندان محسوب می‌شود به شکلی که به میزان سرمایه فرهنگی هر شهروند، شأنیت او تعیین می‌گردد. به نحوی که می‌توان وضعیت‌سنجی شهروندان را بر اساس میزان سرمایه فرهنگی آنان بررسی نمود. شدت دارا بودن این سرمایه در فرد بر شیوه و سبک زندگی افراد مؤثر است و در واقع انتخاب سبک زندگی افراد متأثر از عوامل متعددی همچون ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی است. به بیانی دیگر افراد بر اساس میزان سرمایه‌ای که در اختیار دارند، دست به تنظیم‌گری

شیوه زندگی خود می‌زنند و یکی از مهم‌ترین این سرمایه‌ها که در دنیای جدید ظهور و بروز فراوانی دارد، همان سرمایه فرهنگی است. از طرفی خود سبک زندگی جلوه‌های متعددی می‌تواند داشته باشد که الگوهای فراغتی و انتخاب در مدل اوقات فراغت شخصی، یکی از آنها است. در واقع به تعبیر بوردیو الگوهای فراغتی افراد برگرفته از میزان سرمایه فرهنگی آنها است. مفاهیمی که در اثر برجسته بوردیو یعنی تمایز پیرامون آنها و روابط متقابلش بحث شده است. به نظر او انتخاب فعالیت اوقات فراغت در زمان فراغت نشانه‌ای از ارزش‌های فرهنگی و قریحه فرد است و سه منبع اصلی سرمایه فرهنگی یعنی آموزش، خانواده و فرهنگ شغلی از عواملی هستند که تأثیر آنها بر سبک زندگی و به تبع آن اوقات فراغت قابل مطالعه است (فاضلی، ۱۳۸۲: ۱۲۸). به نحوی که دگرگونی در میزان و مدل سرمایه فرهنگی می‌تواند الگوهای فراغتی فرد را نیز تغییر دهد.

از این رو تاکنون پژوهشگران متعددی پیرامون روابط و تأثیر سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت، مطالعه و تحقیق انجام داده‌اند. اما با توجه به تغییرات گسترده همچون گسترش دسترسی به اینترنت، تلویزیون‌های ماهواره‌ای، رشد فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، گسترش انواع شبکه‌های مجازی و تأثیر فراوان آن در فرهنگ عمومی جامعه در تمام ساخت‌ها به خصوص در نسل جوان، در تحقیق حاضر صرفاً پژوهش‌های دهه ۹۰ برای انجام فرآیند فراتحلیل انتخاب گردید که بر اساس داده‌های پایگاه‌های علمی کشور، ۱۲۳ اثر با موضوع سرمایه فرهنگی و ۷۹ اثر با موضوع اوقات فراغت منتشر شده بود. بر این اساس در ابتدا با روش مطالعه مرور نظام‌مند تمامی این پژوهش‌ها در چندین سطح مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس یافته‌های حاصل از این روش نشان داد، در دهه ۹۰ موضوع سرمایه فرهنگی جذابیت و اهمیت بیشتری نسبت به اوقات فراغت برای پژوهشگران داشته است به خصوص از نیمه دوم دهه ۹۰ که این موضوع در مقالات ضریب بیشتری پیدا می‌کند. همچنین مشخص شده به ترتیب شهروندان، دانشجویان و زنان، بیشترین جامعه مخاطب پژوهش‌ها در هر دو حوزه سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت شکل داده‌اند. از نظر محل پژوهش و محل اشتغال پژوهشگر به ترتیب

دانشگاه‌های استان تهران، استان اصفهان، استان خراسان رضوی، استان آذربایجان شرقی، بیشترین فعالیت پژوهشی را در هر دو حوزه داشته‌اند. این در حالی است که دانشگاه‌های استان‌های تهران، اصفهان و خراسان رضوی بیشتر در زمینه‌ی اوقات فراغت و دانشگاه‌های استان‌های آذربایجان شرقی، فارس و مازندران در زمینه‌ی سرمایه‌ی فرهنگی فعالیت داشته‌اند. از حیث روش، بیشترین روش پژوهش در حوزه، پیمایش بوده است. همچنین در موضوع سرمایه‌ی فرهنگی پژوهش کیفی وجود نداشته است. همچنین از میان متغیرهای بررسی در این دو موضوع، عنوان اینترنت و فضای مجازی و سپس عنوان مدیریت بدن و فعالیت‌های بدنی در هر دو حوزه‌ی سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت بیشترین تکرار را داشته‌اند.

در روش فراتحلیل، از میان ۱۸ مطالعه‌ای که پیرامون روابط سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت صورت پذیرفته بود ۱۱ اثر بر اساس معیارهای ۶ گانه انتخاب شد. در گام نخست و برای بررسی وضعیت سوگیری انتشار و فهم اینکه پژوهش حاضر تمام مطالعات را بررسی کرده و دچار سوگیری نشده باشد، از روش نمودار کیفی، آزمون همبستگی بگ و مزومدار و رگرسیون خطی اگر استفاده کرد که نتایج حاصل از این آزمون‌ها نشان داد که پژوهش حاضر مقارن بوده و عدم سوگیری انتشار را تأیید کرد. در گام بعدی برای بررسی مفروضه‌ی همگنی پژوهش‌های منتخب مطالعه‌ی حاضر، از آزمون Q استفاده شد که نتایج حاصل از آن بیانگر این بود که با سطح اطمینان ۹۹٪، فرضیه‌ی همگنی رد و فرضیه‌ی ناهمگنی پژوهش‌های مذکور تأیید شد که بر این پایه باید از اندازه‌ی اثرات تصادفی در تحلیل‌های مربوط به فراتحلیل بهره برد. همچنین تأیید ناهمگنی مطالعات بیانگر آن است که سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت از جانب معیارهای پژوهش‌های انجام شده متفاوت بوده و در نتیجه لزوم توجه به متغیرهای تعدیلگر در پژوهش حاضر را نشان می‌دهد.

نتایج به دست آمده از روش فراتحلیل مطالعات سرمایه‌ی فرهنگی و اوقات فراغت با استفاده از روش ترکیب اندازه‌ی اثر نشان می‌دهد میانگین حاصل از اندازه‌ی اثر کل مطالعات به صورت تصادفی برابر با ۰.۴۷۰ است که بر مبنای نظام تفسیری اندازه‌ی اثر الگوی کوهن

حاکمی از اثر در سطح متوسط است. همچنین از میان پژوهش‌های انتخاب شده، بیشترین اندازه اثر مربوط به پژوهش‌های نجفی (۱۳۹۱) و ابراهیمی و مسلمی پطردی (۱۳۹۰) با مقدار ۰.۷۳ و کمترین اندازه اثر مربوط به پژوهش‌های شربتیان و اسکندری (۱۳۹۴) و عنایت و نره‌ای (۱۳۹۳) با مقدار ۰.۲۶ بوده است که این گزاره نشان‌دهنده حداقل و حداکثر رابطه میان دو متغیر سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت در پژوهش‌های صورت گرفته در دهه ۹۰ است. همچنین در پژوهش حاضر به دلیل ناهمگن بودن نتایج حاصل از داده‌های استخراج شده از پژوهش‌های منتخب، متغیرهای تعدیلگر با عنوان‌های جنسیت، گروه‌های سنی و تحصیلات تعیین و اثرات آن‌ها بررسی شدند. در متغیر جنسیت، اندازه اثر در گروه مردان برابر با ۰.۴۷۳ و در گروه زنان برابر با ۰.۴۶۰ بود که نشان می‌دهد ارتباط میان دو متغیر سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت در مردان بیشتر از زنان است. در واقع بر این اساس می‌توان بیان داشت که جایگاه روابط متقابل این دو متغیر در میان مردان اثر تعیین‌کنندگی بیشتری نسبت به گروه زنان دارد. در متغیر گروه‌های سنی، اندازه اثر در گروه جوانان برابر با ۰.۴۱۶ و در گروه میان‌سال برابر با ۰.۵۲۴ بود که نشان می‌دهد ارتباط میان دو متغیر سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت در گروه میان‌سال بیشتر از گروه جوانان است. در واقع بر این اساس گروه میان‌سال اثر تعیین‌کنندگی بیشتری نسبت به گروه جوانان دارد. همچنین در متغیر تعدیل‌کننده تحصیلات، اندازه اثر در گروه دانشگاهی برابر با ۰.۲۷۰ و در گروه غیردانشگاهی برابر با ۰.۵۳۵ بود که نشان می‌دهد گروه غیردانشگاهی تأثیر بیشتری از روابط میان سرمایه فرهنگی و اوقات فراغت می‌گیرند. در واقع هر سه متغیر تعدیل‌کننده بیانگر آن است که جوانان در حال تحصیل کمتر از سایرین تحت تأثیر تعیین‌کنندگی مفهوم سرمایه فرهنگی هستند و زمانی که از دوره جوانی و ایام تحصیلی فارغ شده و در متن زندگی قرار می‌گیرند بیشتر از این مفاهیم اثر می‌پذیرند و جایگاه ویژه‌تری نسبت به گذشته برای آنان پیدا می‌کند. بر این اساس و با توجه به نتایج حاصل از متغیرهای تعدیل پژوهش حاضر، به نظر می‌رسد لازم است پژوهشگران آتی پیرامون تمایز ابعاد سرمایه فرهنگی و

ارزش‌ها و نگرش‌ها میان گروه‌های مختلف مطالعات گسترده‌ای انجام دهند تا این تفاوت و دلایل و ابعاد آشکار و نهان آن به‌درستی تبیین گردد.

منابع

- ابراهیمی، قربانعلی و مسلمی پطرودی، رقیه. (۱۳۹۰). اوقات فراغت، سرمایه فرهنگی و زنان، *فصلنامه زن در توسعه و سیاست*، دوره نهم، شماره ۴.
- ادریسی، افسانه و دیگران. (۱۳۹۱). سرمایه فرهنگی خانواده و ذائقه فراغتی دانشجویان با رویکرد نظری بوردیو (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه تهران)، *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، دوره دوم، شماره ۵.
- بوردیو، پی. یر. (۱۳۸۴). *شکل‌های سرمایه در سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه*، گردآوری کیان تاج‌بخش، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازی.
- تراسبی، دیوید. (۱۳۸۲). *اقتصاد و فرهنگ*، ترجمه کاظم فرهادی، تهران: نشر نی.
- تیپا، مجتی. (۱۳۸۸). بررسی پایگاه اجتماعی اقتصادی و چگونگی گذراندن اوقات فراغت در بین دانشجویان جوان ۱۸-۲۹ سال دانشکده علوم اجتماعی علامه طباطبایی، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- حیدرخانی، هابیل؛ حقیقتیان، منصور؛ آذین، احمد و اسماعیلی، رضا. (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی رابطه ابعاد سرمایه فرهنگی و هویت ملی جوانان ۱۸ تا ۲۹ سال شهر کرمانشاه، *فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر*، سال دهم، شماره ۲.
- خواجه نوری، بیژن و مقدس، علی‌اصغر. (۱۳۸۷). بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر اوقات فراغت، مورد مطالعه: دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان آباده، *پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی*، دوره هشتم، شماره ۲.
- دامرودی، حمید. (۱۳۸۹). چند نکته برای برنامه‌ریزی اوقات فراغت، *فصلنامه آموزشی تربیتی پیوند*، تهران: نشر رجا.
- ربانی خوراسگانی، علی و دیگران. (۱۳۹۸). مرور نظام‌مند مقالات علمی شبکه‌های اجتماعی، *فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی*، سال سی و یکم، شماره ۲.

ربانی، رسول و شیرینی، حامد. (۱۳۸۸). اوقات فراغت و هویت اجتماعی، *فصلنامه تحقیقات*

فرهنگی، دوره دوم، شماره ۸.

روحانی، حسن. (۱۳۸۸). درآمدی بر نظریه سرمایه فرهنگی، *فصلنامه راهبرد*، سال هجدهم،

شماره ۵۳.

شامپاین، پاتریک. (۱۳۹۱). *پیر بوردیو، مرور زندگی و آثار*، ترجمه ناهید موید حکمت، تهران:

نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

شویره، کریستیان و فونتن، اولیویه. (۱۳۸۵). *واژگان پی بر بوردیو*، ترجمه مرتضی کتبی، تهران:

نشر نی.

عباسی، علی اصغر و رازقی، هادی. (۱۳۹۷). بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی بر احساس امنیت

شهروندان شهرستان‌های استان مازندران، *فصلنامه انتظام اجتماعی*، سال دهم، شماره ۲.

عباس‌زاده، محمد و دیگران. (۱۳۹۲). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با

نحوه گذراندن اوقات فراغت در بین دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه شهر نقده،

فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی ایران، سال دهم، شماره ۳۸.

فاضلی، محمد. (۱۳۸۲). *مصرف و سبک زندگی*، تهران، نشر صبح صادق.

گرشاسبی فخر، سعید و دیگران. (۱۳۹۴). برآورد روند سرمایه فرهنگی در ایران، *فصلنامه*

راهبرد اجتماعی، سال چهارم، شماره ۱۵.

مقصودی، سوده؛ عبدالحسینی، زهرا و سلیمانی، زینب. (۱۳۹۲). بررسی نحوه گذراندن اوقات

فراغت و روند تغییرات آن در ایران، *مجموعه مقالات کنگره ملی اوقات فراغت و سبک*

زندگی جوانان، شیراز.

نجفی، محمدجواد. (۱۳۹۱). بررسی رابطه سرمایه فرهنگی با اوقات فراغت مطالعه موردی

شهرستان گیلان غرب، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه پیام‌نور، مرکز تهران غرب.

نیازی، محسن و دیگران. (۱۳۹۷). فرا تحلیل رابطه سرمایه فرهنگی و سبک زندگی، *فصلنامه*

جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و نهم، شماره ۴.

نیازی، محسن و شعاع، صدیقه. (۱۳۹۵). فرا تحلیلی بر ارتباط سرمایه فرهنگی و مدیریت بدن،

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره نهم، شماره ۱.

- هیوود، لس و همکاران. (۱۳۸۱). *اوقات فراغت*، ترجمه محمد احسانی، تهران: نشر امید دانش.
- Bourdieu, Pierre. (۱۹۸۴) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Camhin. Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre and Wacquant, Loic (2002), "An Invitation to Reflexive Sociology", Polity Press, p10-45.
- Dumas's. (2002), "Cultural Capital, Gender, and School Success: The Role of Habitu", *Sociology of Education*, Vol.75, No.1.
- Green, E., S. Hebron & D. Woodward, (1990). *Women's Leisure, what leisure?* London Macmillan.
- Hunter, J E., & Schmidt, F L. (2004). *Methods of meta-analysis: Correcting error and bias in research findings*. New York: Sage.
- King, A. (2005), "Structure and Agency in Harrington", *Modern social Theory: an Introduction*, Oxford University. pp.132-2150
- Kulik, J.A. and Kulik, C.L.C. (1988), *Meta-Analysis: Historical Origins and Contemporary Practice*, Paper Presented at The Annual Meeting of The American Educational Research Association, New Orleans, (ERIC Document Reproduction Service, No. 297015)
- Stones, Roy (1998), *Key Sociological Thinkers*, Mcmillan Press Ltd. U.k
- Wagt, W.P. (1993), *Dictionary of Statistics and Methodology* Newbury Park', Sage Publication.
- Willekens, M., & Lievens, J. (2014). Family (and) culture: The effect of cultural capital within the family on the cultural participation of adolescents. *Poetics*, 42, pp98-113
- Wynne, D (1998). "Leisure, Life Style and the New Middle Class A Case Study", London and New York, Rontledge.